

in Bavarskem 1217 koroških Slovencev, od teh jih je bilo aprila istega leta izseljenih 947.

Ob prikazovanju delovanja protislovenskih organizacij, ki so skrbele za gospodarsko in fizično uničenje koroških Slovencev (Obmejni urad nacistične stranke, Urad pooblaščenca državnega urada za naselitev nemškega ljudstva, Gestapo in še nekaj drugih) je Zorn tudi jasno pokazal, kakšno vlogo je pri vsem tem imel koroški vojni zločinec Alois Maier - Kaibitsch.

Dušan Nečak

Roy Medvedov, Le stalinisme. Origines, histoire, conséquences. Editions du Seuil, Paris 1972, 638 strani

»Čas bo potekel, umrli bomo, vsi smo pač smrtni, toda dokler delamo, moramo in moramo marsikaj pojasniti in povedati resnico partiji in narodu,« je dejal Nikita S. Hruščov v zaključni besedi na XXII. kongresu KP SZ. »Vse moramo storiti, da bi zdaj ugotovili resnico, kajti čim več časa bo preteklo po teh dogodkih, tem težje bo resnico ugotavljati. Potrebno pa je, da bi bila v zgodovini partije o tem povedana resnica. To smo dolžni storiti tudi zato, da se podobni pojavi v bodoče ne bodo več ponavljali.«¹ Podobno kot Hruščov so po XX. in XXII. kongresu tudi voditelji nekaterih drugih komunističnih partij pozivali k raziskovanju in razkrivanju vzrokov in družbenih pogojev pojava stalinizma, njegovih značilnosti in posledic ter opozarjali, da bo mogoče njegovo dediščino povsem prerasti šele potem, ko bo stalinizem kot sistem razkrit v vseh svojih razsežnostih. Palmiro Togliati je še dodal, da so k tej nalogi »poklicani predvsem sovjetski ljudje«.

Kmalu pa se je izkazalo, da obračun s preteklostjo ne bo lahek in bo zato ta preteklost analogno Stalinovemu pojmovanju zgodovine morala še nekaj časa ohraniti značaj »državne (in partijske) skrivnosti«. Pri raziskovanju preteklosti pač ne gre le za problem zgodovine — kot je v svojem odmevu na XXII. kongres že leta 1962 opozoril G. Lukacs — saj »zgodovinsko raziskovanje nujno preraste v kritiko nastale teorije in prakse«. Stalina zato ne bo mogoče objektivno in brez težav oceniti, dokler ne bo zares postal zgodovina in preteklost in ne bo več glavna sodobna ovira razvoja prihodnosti.² S kakšno težavo se Sovjetska zveza še danes otresa te ovire pa je čutil tudi avtor knjige o stalinizmu Roy Medvedov, ki je dobil spodbudo za svoje delo v obeh kongresih in tedaj prevladujočem prepričanju, da morajo biti prav (sovjetski) »komunisti sami nepopustljivi sodniki svoje lastne zgodovine«, vendar knjige potem, ko je bila napisana, v Sovjetski zvezi ni mogel izdati, celo več: bil je izključen iz KP SZ, moral je zapustiti svoje delovno mesto in se odseliti iz Moskve.³

¹ S. Hruščov, Zaključitelnoje slovo na XXII. sjezde KP SS, 27 oktobra 1961. Gospolitizdat Moskva 1961, stran 30.

² Georg Lukacs, Marxismus und Stalinismus. Rowohlt 1970, str. 173, 189.

³ Roy Medvedov (brat znanega sovjetskega genetika, gerontologa in biokemika Zoreza Medvedova) je bil rojen 1925 v Tbilisiju. Njegov oče, aktivni oficir rdeče armade, ki je do leta 1937 na akademiji v Leningradu predaval filozofijo, jo postal ob začetku vojne žrtev stalinističnih čistk. Po končanem študiju na filozofski fakulteti v Leningradu je Roy nekaj časa poučeval zgodovino na gimnaziji, kasneje pa je bil sprejet na Akademijo za pedagoške vede v Moskvi. Kjer je opravil doktorat iz pedagogike. Aktivno se je udeleževal političnega in intelektualnega življenja v Moskvi, se gibal v krogu akademika Saharova, med njegovimi najbližjimi znanci pa je bil tudi pesnik Aleksander Tvardovski. Ze leta 1969 je poslal centralnemu komiteju pismo, v

Gradivo za knjigo je začel Medvedov sistematično zbirati po XXII. kongresu partije, torej v obdobju, ko je bil proces prečiščevanja partijskih vrst in političnih institucij v največjem razmahu. Knjiga je nato nastajala šest let in v teh šestih letih je avtorju uspelo zbrati in pregledati zavidljivo količino gradiva: arhivskih virov, časopisnih poročil, domače in tuje zgodovinske literature, spominskih zapisov in ustnih pričevanj, legend o Stalinu, kritičnih refleksij, manifestacij oportunitizma itd. Pri delu so mu pomagali še mnogi stari boljševiki, bivši interniranci in politični uradniki, sorodniki žrtev stalinističnih preganjanj ter kulturni ustvarjalci (npr. I. Ehrenburg). Medvedova zanimajo predvsem zgodovinske (in manj sociološke in filozofske) razsežnosti stalinističnega sistema, zato se usmerja k raziskovanju dnevnih političnih dogajanj, poskuša svoje sklepe in spoznanja utemeljiti v konkretnih zgodovinskih situacijah ter se, da bi ne zašel v ideološko shematiziranje in špekulacije, izogiba afirmativnih sodb, kadar mu primanjkuje zanesljive dokumentacije. Svoja stališča zato večkrat polemično sooča s stališči in ocenami zahodnih in sovjetskih zgodovinarjev. Tako popravlja mnoge, v sovjetskem zgodovinopisju še danes prisotne, iz stalinističnega obdobja podedovane ocene posameznih osebnosti polpreteklega sovjetskega političnega življenja (od Trockega prek Buharina do Zinovjeva, Rikova in Tomskega), poimensko pa opozarja na uso-do skoraj 1000 sovjetskih partijskih in političnih delavcev, oficirjev, znanstvenikov in umetnikov ter vodilnih kadrov nesovjetskih komunističnih partij, ki so zginili v stalinskih čistkah. Kljub tej usmerjenosti k povsem konkretni in človeški podobi »pooktobrske sovjetske tragedije«, pa Medvedov zavrača Ehrenburgovo misel, da so s Stalinom trpeli predvsem ljudje in manj sama misel socializma. Medvedov naglaša, da je danes tudi ta (in predvsem ta) misel potrebna rehabilitacije. Prav zato pa je treba odstraniti posledice »kulta osebnosti povsod« — v prvi vrsti pa obračunati s hudo oviro v »naš samih« — s strahom pred resnico.

Knjiga je razdeljena v tri dele. Prvi (Stalinova prilastitev oblasti v partiji in državi) je kronološki prikaz gospodarskega in političnega razvoja v dvajsetih in tridesetih letih in Stalinovega vzpona do praktično brezmejne oblasti. Korenine stalinizma išče avtor v obdobju po državljanski vojni, ko so bile razmere posebno nenaklonjene revoluciji, ki je bila zamišljena kot del širšega evropskega procesa, a je ostala omejena na še nerazvito in razrušeno deželo. Množica problemov in vprašanj ter gospodarske in politične krize so povzročale stalna razhajanja v partijskem vodstvu; vzpona Stalina in postanka stalinizma po Medvedovu ni mogoče razumeti, ne da bi podrobno preiskali notranje boje v partiji ter miselne okvire in politične pobude protagonistov posameznih skupin. Zato sam kritično in podrobno zasleduje idejna in politična nasprotja v dvajsetih letih in opozarja, da jih je Stalin uspešno izkoriščal. »Tragedija partije«, piše Medvedov, »ni le posledica dejstva, da je človek kot Stalin v dvajsetih letih vodil centralni komite, pač pa tudi dejstva, da so

katerem je opozarjal na posledice eventualne rehabilitacije Stalina; bil je tudi sopedpisnik sponemice, ki sta jo leta 1970 naslovlila na centralni komite Saharov in Turčin. Ko so istega leta zapril njegovega brata Žoreza v umobolnico, se je aktivno in uspešno boril za njegovo izpustitev. Zaradi njegove politične dejavnosti so ga že leta 1969 izključili iz partije, v oktobru leta 1971 pa so mu v hišni preiskavi zaplenili izpiske in rokopise, na kar je zapustil Moskvo in se umaknil na jug dežele. Njegovo delo o stalinizmu je prvič izšlo v angleščini (Let History Judge, Alfred A. Knopf, 1971).

vodili opozicijo ljudje kot Trocki, Zinovjev in Buharin, ki so bili nesposobni ponuditi alternativo in ga zamenjati.« Opozicija je pokazala pomanjkanje realizma in ni ji uspelo najti metod boja, ki bi ustrezale ozračju v partiji in položaju v državi. Tako pa je prispevala svoj delež k dvigu Stalina, okretnega in sposobnega manipulanta, ki ni imel zadržkov pri izbiri sredstev.

Medvedov nato zelo obširno razpravlja o Stalinovi vlogi v politiki kolektivizacije in industrializacije ter svoje ugotovitve dokumentira s stalinističnimi izračuni. Njegovo izhodišče je ugotovitev, da so bile zmote in napake neizogibne, saj se Sovjetska zveza kot prva socialistična dežela v zgodovini ni mogla opreti na predhodne izkušnje, vendar pa Stalin ni v ničemer pripomogel, da bi bile te zmote manj občutne. Prav nasprotno: njegova nagnjenost k administrativnim in nasilnim rešitvam, pragmatizem in mehanicistični, posplošujoč način mišljenja, obenem pa nesposobnost izbirati med možnostmi glede na učinek in posledice — vse to je položaj še otežilo. O Stalinovi politiki kolektivizacije je bilo že mnogo napisanega in se ocene Medvedova ne razlikujejo od znanih kritičnih ugotovitev. Zato pa Medvedov v nasprotju s sedanjo sovjetsko pa tudi zahodno literaturo negativno ocenjuje celo Stalinove zasluge pri industrializaciji in ugotavlja, da bi bili lahko uspehi — glede na velike napore in žrtve — brez Stalinovih »zaslug« mnogo večji.

Vprašanje postanka in značilnosti tako imenovanega »kulta osebnosti« obravnava Medvedov na več mestih in pokaže, da je fenomen »kulta osebnosti« posledica daljšega razvoja, ki ima prav tako kot stalinizem sam svoje korenine v začetku dvajsetih let. Gre za pojav, ki kaže svoje prve znake v zapiranju partijskih organizacij, vedno ostrejši razmejitvi med partiji in nepartiji, v sami partiji pa rastjo avtoritarizma in nastajanjem kasneje izrazite piramidalne hierarhične strukture. Vzporedno s tem procesom se vse pogosteje pojavlja mitologiziran in nekritičen, v določenem smislu že »religiozen« odnos do pojmov kot partija, sovjetska država, revolucija in proletariat. Pred partijo ne sme komunist skriti tudi najbolj intimnih skrivnosti in da bi dokazal svojo vdanost, mora za partijo in revolucijo storiti vse, kar od njega zahtevata. Avtor opominja, da že na tej stopnji vdanost partiji in revoluciji opravičuje vsako krutost. Ščasoma pa se začne kult partije prenašati na posamezne voditelje, po voditeljih se imenujejo ulice, tovarne, mesta itd. (v Sovjetski zvezi naj bi se to zgodilo v letih 1924-25) in logičen sklep tega procesa je, da se s koncentracijo oblasti v rokah enega samega človeka tudi kult v celoti prenese nanj. Prav zato pa, ker gre pri nastajanju »kulta osebnosti« za proces, ki je trajal več kot desetletje, je po Medvedovu zanj »v celoti odgovorna tudi partija«.

Potem, ko je opravil z opozicijo, je Stalin v začetku tridesetih let že močno utrdil svojo oblast, vseeno pa se je pred XVII. kongresom KP SZ zdelo, da se utegnejo odnosi med njim in nekaterimi vodilnimi kadri partije še spremeniti. Ta kongres naj bi bil sicer manifestacija privrženosti in vdanosti Stalinu, na osnovi sicer fragmentarnih podatkov pa Medvedov ugotavlja, da je vladalo med delegati posebno oblastnih in centralnih komitejev neruskih republik nezadovoljstvo in opozicionalno razpoloženje. To nezadovoljstvo naj bi se odkrito manifestiralo pri glasovanju za novi centralni komite, pri katerem je dobil Stalin med vsemi člani komiteja najmanj glasov (270 proti). Stalin je moral čutiti spremembe v obnašanju najvišjih odgovornih v partiji, saj je

bil silno občutljiv za upadanje svojega vpliva, obenem pa opaziti kako je v istem času vse bolj rasla avtoriteta in popularnost Kirova. Prav slednje je eden možnih motivov za umor Kirova, ki naj bi bil — kot domneva Medvedov — Stalinovo delo.

Po umoru Kirova, ki je »pomembna stopnja na Stalinovi poti do popolne polastitve oblasti v partiji in državi«, je nastopilo obdobje množičnih čistk, ki so zajele vso Sovjetsko zvezo. V knjigi je o procesih in čistkah v vseh obdobjih — tako 1928-31, 1935-36, 1937-38 kot kasneje — ogromno dokumentacije in podatkov. Avtor zasleduje nasilje in preganjanja najprej v samem vrhu, nato pa po posameznih republikah, oblasteh in rajonih, v različnih organizacijah, rdeči armadi, sindikatih, komsomolu, varnostnih in sodnih organih ter različnih skupinah prebivalstva (znanstveniki, kulturni delavci, umetniki itd.). Posebej se dotakne čistk med vodilnimi kadri tujih komunističnih partij in španskimi borci. Po njegovih ugotovitvah je bilo v letih 1936-39 podvrženih pregonu približno 4—5 milijonov ljudi in med njimi je bila desetina usmrčenih.

Stopnjevanje represije je vplivalo na gospodarski in politični položaj v deželi, negativno odmevalo v vseh družbenih sferah in škodovalo ugledu Sovjetske zveze v zunanjem svetu. Mnogi dokazi, ki so jih navajala sovjetska sodišča v obtožbah proti »saboterjem« in »vohonom«, so bili za svet lahko preverljivi in pogosto povsem neverjetni. Sovjetski zgodovinarji so — piše Medvedov — sicer posvetili vso pozornost mednarodnemu pomenu in odmevu oktobrske revolucije, niso pa še raziskali — in to naj bi bila danes ena njihovih pomembnih nalog — škode, ki jo je obdobje stalinizma povzročilo ugledu Sovjetske zveze in socialističnemu gibanju v vsem svetu.

V drugem delu knjige (Vzroki in pogoji pojava konsolidacije stalinizma) se Medvedov najprej sprašuje o Stalinovi osebni odgovornosti za utrditev sistema, ki je dobil njegovo ime, raziskuje njegove osebne poteze in zavrača še danes v Sovjetski zvezi razširjene »legende« o »prevaranem Stalinu«, »Stalinu duševnem bolniku« in celo »Stalinu — agentu (carske) tajne policije«. Stalina, ki je bil glavni pobudnik in organizator čistk — o njegovi soudeležbi in krivdi pač danes sploh ni več mogoče dvomiti — nista vodila niti nenaravna pobesnelost, niti napačne informacije, pač pa povsem natančni in jasni politični računi. Med osebnostnimi lastnostmi, ki so pogojevale njegovo obnašanje omenja Medvedov njegovo čezmerno ambicioznost in slo po oblasti, mnoge negativne poteze njegovega značaja (kot maščevalnost, agresivnost, grobost, nečimernost, hinavščino, težnja po absolutnem primatu itd.), obenem pa njegove povprečne miselne sposobnosti, težnjo po shematiziranju in poenostavljanju.

Stalin pa seveda ni bil sam in zato ni edini krivec. Kot je v že navedenem odmevu na XXII. kongresu KP SZ zapisal G. Lukacs gre pri fenomenu »kulta osebnosti« in stalinizmu za problem organizacije, aparata, ki je »kult osebnosti« proizvajal in nato razširjal »kot neprestano razširjeno reprodukcijo«. Stalin je po Lukacsu le vrh piramide, ki se je navzdol stalno razširjala in so jo sestavljali sami »mali Stalini«, ki so bili sicer gledano od zgoraj le objekti, gledano od spodaj pa prenašalci in poroki »kulta osebnosti«. ⁴ To prisposodbo konkretizira in potrjuje analiza Medvedova, ki razkriva aktivno vlogo in prispevek posameznih Stalinovih sodelavcev in aktivistov najrazličnejših partijskih in

⁴ Georg Lukacs, navedeno delo, stran 172.

državnih organov v graditvi, utrditvi in funkcioniranju sistema stalinizma. V tej zvezi opozarja avtor na dejavnost Malenkova, Kaganoviča, Molotova, Kalinina, Vorošilova, Proskrebiševa, Jaroslavskega (pa celo Hruščova) itd., treh ljudskih komisarjev za notranje zadeve Jagode, Ježova in Beriže, v posebnem poglavju pa se dotika razmer v širših plasteh prebivalstva, ki se je zastrašeno in spodbujeno k ovajanju in iskanju »saboterjev« in »vohunov« aktivno vključevalo v »preganjanje sovražnikov ljudstva«.

Na tej stopnji raziskave, ob ugotovitvi »žalostne resnice«, da Stalinov vzpon k brezmejni osebni diktaturi in stalinistični sistem nasilja v celoti nista naletela na resen odpor in so bili edini njuni odkriti nasprotniki dejansko le ostanki nekdanjih političnih strank, Medvedov nujno zadene na vprašanja, ki so običajno v središču pozornosti vseh razmišljanj o stalinizmu: Kako je Stalinu uspelo ne le obdržati moč, pač pa tudi spoštovanje in zaupanje večine sovjetskih ljudi? Kako je mogoče, da je partija, ki naj bi bila avantgarda boja »za socialistične, humanistične odnose« »dovolila« in celo podpirala tako prelihanje krvi? Je vse to zgodovinsko naključje ali gre za zgodovinsko zakonitost razvoja revolucij v manj razvitih deželah in je bil Stalin »neizogiben in neustavljiv«, orodje zgodovine, ki je omogočilo drugo revolucijo, transformacijo sovjetske Rusije v moderno industrijsko državo?

Na ta vprašanja je po Medvedovu mogoče odgovoriti le s podrobno analizo številnih konkretnih subjektivnih in objektivnih okoliščin, ki so olajšale Stalinov vzpon in omogočile proces stalinizacije. Poleg že omenjenih okoliščin (gospodarske in politične razmere po državljanski vojni, sovjetska zunanje politična izolacija, nesposobna opozicija, da bi formulirala alternative) naj bi bili katalizatorji razvoja še: pomanjkanje vsakih demokratičnih tradicij in tradicija absolutizma, nezadostna izobrazbena in kulturna stopnja širših plasti prebivalstva, nagla socialna transformacija po revoluciji, s katero se je spreminjala tudi struktura partije v korist nekdanjega srednjega sloja, konservativnost in dogmatizem, delno pa tudi degeneracija starega partijskega kadra, privilegiranje državnih in partijskih uradnikov in funkcionarjev, ki je pospeševalo proces birokratizacije, ob vsem tem pa še deformacija nekaterih načel organizacije partije kot centralizma in idejne enotnosti, ki je omogočila zadušitev diferenciacije mnenj in onemogočila vsako razpravo. Stalinov vzpon kot stalinizem torej po Medvedovu nista nikaka zgodovinska zakonitost, pač pa posledica spleta povsem konkretnih zgodovinskih okoliščin. Medvedov meni, da različne možnosti razvoja v vseh družbenih sistemih in političnih situacijah in uresničitev ene izmed možnosti ni odvisna le od objektivnih pogojev, pač pa tudi od številnih subjektivnih elementov in mnogi med dejavniki so lahko povsem naključni. Prav teza, da je obdobje stalinizma neizogibna faza razvoja v porevolucionarnem obdobju nerazvite dežele, neupravičeno zmanjšuje Stalinovo krivdo kot osebno krivdo njegovih sodelavcev in sodobnikov.

Tretji in zadnji del knjige obravnava kot pove njegov naslov. (Nekatere posledice stalinizma) posledice stalinizma v zunanjepolitičnem položaju in vseh sferah notranjega življenja Sovjetske zveze, obenem pa raziskuje njegov negativni vpliv na razvoj socializma v svetu. Dejstva, ki jih tu navaja Medvedov, so razmeroma znana, le da jih — kot številne druge ugotovitve te knjige — zelo redko slišimo od sovjetskega avtorja. Posebej se tako dotika katastrofal-

nih posledic Stalinovega vpliva na politično usmeritev nemške KP v začetku tridesetih let, pakta s Hitlerjem, medvojne in povojne sovjetske politike v Franciji, Grčiji, Jugoslaviji in na Kitajskem ter problematike političnih procesov v Bolgariji, na Madžarskem, Poljskem in Češkoslovaškem. Ko prehaja z zunanje politike na medvojno Stalinovo vojaško vodstvo, zavrača pozitivne ocene njegovih vojaških sposobnosti in opozarja na spodrsrljaje in poraze, ki so Sovjetsko zvezo prav po Stalinovi zaslugi stali mnogo žrtev.

Zadnja poglavja so namenjena posledicam stalinizma v notranjem življenju Sovjetske zveze. Tu se pisec najprej ustavlja pri nacionalni politiki v obdobju socializma, politiki do Židov, se sprašuje o pomenu in vlogi sindikatov in sovjetov in raziskuje pritiske na področju znanosti in umetnosti. V tem okviru natančneje prikaže Stalinovo »teoretično misel«, ki je po mnenju Medvedova ne le odmik, pač pa že negacija marksizma in njegove leninistične interpretacije. Razpravljanje o teh vprašanih pa seveda prehaja tudi že v kritiko sodobnih razmer v Sovjetski zvezi, predvsem kritiko pritiskov, ki jim je še danes izpostavljena sovjetska inteligenca, obenem pa poziv k demokratizaciji v vseh sferah javnega življenja in odpiranju v zunanji svet.

Kljub številnim negativnim vplivom in pogosto katastrofalnim posledicam stalinizma pa za Roja Medvedova kontinuiteta z oktobrsko revolucijo še ni prekinjena. Medvedov ne skriva svojega neomajnega socialističnega prepričanja in zaupanja v ustvarjalno sposobnost sovjetskih ljudi. Zanj je stalinizem »brezobzirna avtokratska diktatura in teror«, »socializem kasarne«, »antileninski pseudosocializem« in »parazitski prirastek na telesu sovjetske države«, ki pa ni nikoli povsem zamenjal »diktature proletariata« in uničil Leninove dediščine in njenega vpliva na ideologijo in družbeno zavest doma in na tujem. V središču avtorjeve pozornosti je sicer stalinizem kot sistem, toda glavni, (čeprav seveda ne edini) tvorec tega sistema je Stalin sam. Meja med Stalinom uzurpatorjem in Leninom teoretikom in voditeljem revolucije je za Medvedova jasna in ostra. Po njegovem mnenju je mogoče stalinizem in njegove posledice preseči z natančnim študijem vseh njegovih razsežnosti in tako »z drznim in bolečim kirurškim posegom« omogočiti sovjetskim ljudem vpogled v nevarnost, ki je že grozila, da jih odnese. S to mislijo pa se Medvedov vrača k obema kongresoma, ki sta spodbudila njegovo kritično razmišljanje in k misli zaključne besede Nikite S. Hruščova na XXII. kongresu KP SZ, navedene na začetku tega poročila.

Književno poročilo, ki bi poskušalo bogato in obsežno študijo Roja Medvedova zajeti v vsem njenem obsegu, bi zavzelo veliko prostora. V svojem prikazu sem poskušal pokazati predvsem na njene razsežnosti, ki razkrivajo razpon avtorjeve misli in njene okvire. Tudi ta knjiga seveda ni prepričljiva v vseh svojih rešitvah, številna vprašanja pušča odprta in avtorjeva teoretska razmišljanja utegnejo zbuditi deljena mnenja. Gre pa za široko in na izredno bogatem gradivu zasnovano delo, ki si prizadeva kritično razkriti stalinske ponaredke in stereotipe in se maksimalno osvoboditi stalinistične mitologije. Te odlike prav gotovo uvrščajo knjigo Roja Medvedova med najpomembnejša ne le v Sovjetski zvezi, pač pa tudi drugod v svetu napisana dela o pooktobrskem sovjetskem razvoju. Razmišljanje o razmerah, ki so preprečile izdajo knjige v Sovjetski zvezi, presega okvir tega poročila. Prepričan pa sem, da bodo mo-

rali sovjetski zgodovinarji najnovejšega obdobja po poti njenega avtorja, če ne bodo hoteli, da bo njihovo delo ostalo predvsem »utemeljevanje politične moči, perpetuiranje ideoloških aksiomov in dokazovanje nezmotljivosti partije« (Georges Haupt).

Peter Vodopivec

Lavo Čermelj, Med prvim in drugim tržaškim procesom. Slovenska matica, Ljubljana 1972 — 241 strani, 11 slik, 2 faksimila

Slovenska matica v Ljubljani nadaljuje svojo stoletno tradicijo v izdajanju kakovostnih knjig trajnejšega pomena za nacionalno kulturo, pa čeprav to danes dela v spremenjenih razmerah. V zadnjih letih skuša v vsakoletni zbirki izdati tudi spominsko delo — spomine ljudi, ki so v naši preteklosti oziroma polpreteklosti igrali vidnejšo vlogo na raznih področjih narodnega življenja (posebna zbirka Spomini in srečanja). Seveda je bilo takih oseb precej tudi v naši zgodovini, vprašanje pa je, če so svoje spomine tudi zapisali ter jih skušali izdati. Reči moramo, da je pri Slovencih takih odločno premalo. Sedaj lahko prebiramo spomine Lava Čermelja, ki so izšli jeseni 1972 pri omenjeni založbi. To je pravzaprav že drugi del njegovih spominskih zapisov oziroma nadaljevanje knjige, ki jo je prav tako izdala Slovenska matica leta 1969 pod naslovom Spomini na tržaška leta, ki segajo v skladu z naslovom do leta 1929, ko je avtor emigriral iz Trsta v Jugoslavijo. Ta druga knjiga sega od leta 1930 pa do nekako leta 1944, ko se njegova usoda, ki je vezana na osrednji, v knjigi opisani doživljaj in mejnik, drugi tržaški proces, približa svojemu razpletu.

Avtorja je k pisanju poleg samega nagnjenja k spominjanju »na stara leta« sililo tudi spoznanje, da je zmeraj manj časa in zmeraj manj ljudi, ki to dobo poznajo in zato se mu zdi posebej pomembno prav osebno pričevanje ter da se zlasti mlajši ljudje seznanijo s to dobo in z življenjem važnega dela našega naroda, to je Primorcev.

Spomine je avtor razdelil na devetnajst poglavij, ki pa ne slone vedno na časovnem zaporedju dogodkov, marveč v glavnem na tematskem ločevanju ali boljše rečeno, njihova osnova je v raznovrstnem avtorjevem delovanju ali pa v važnejših dogodkih. Izjema je v veliki meri pripovedovanje ob tržaškem procesu, ki teče po kronološkem zaporedju.

V prvem poglavju z naslovom Prihod v Jugoslavijo opisuje avtor, kot daje slutiti že sam naslov, vse težave, pred katerimi se je znašel ob prihodu v Jugoslavijo, s kakršnimi pa so se sicer morali spopasti vsi primorski emigranti. Najprej je bilo treba dobiti jugoslovansko državljanstvo (da bi lahko tudi družina prišla za njim iz Trsta), pogoj za to pa je bila pripravljenost kake občine, da prosilca sprejme v občinsko zvezo. Avtorju je to uspelo izjemno hitro, seveda pa je bilo še polno drugih stvari npr. dobiti si je bilo treba stanovanje, vpisati otroke v gimnazijo (razlike v učnih načrtih!). Nadalje omenja, da je že takoj od začetka postal reden gost pri Jugoslovanski matici oziroma pri Manjšinskem inštitutu, s katerim je že prej sodeloval in mu pošiljal dokumentacijo iz Trsta. Že takoj v začetku je imel težave s policijo v zvezi s svojim delovanjem, kar pa tudi ni ničesar izjemnega, saj so bile oblasti v stari Jugoslaviji vse prej kot naklonjene aktivnim emigrantom in njihovim organizacijam ozi-